

Erdély története

Első ránézésre egyszerűnek tűnik a cím: *Erdély története*. Sokan és sokféleképpen megírták már. De a most előttünk fekvő három vaskos kötet többet sejtet. Mert az már másképp hat: *Erdély története – három kötetben*. S ez a közel kétezer oldalas monográfia nemcsak mennyiségi mutatót jelez és jelent. Elsősorban nem azt. Problémaérzékeny közvéleményünk azonnal felfigyelt a megjelenésére. Miként nap mint nap felfigyelünk az írott sajtóban, rádióban, televízióban, szakfolyóiratokban a lassan mindennapivá váló – sztereotíp – kifejezésre: csúcstechnológia. Ekként minősíthetjük a *mai magyar történetírás szellemi csúcsteljesítményének* Erdély történetét.

Nem kis bátorság kellett ahhoz, hogy évszázados előítéletekkel, sok évtizedes perlekedéssel és kölcsönös vádaskodással teli időszak után végre higgadt, objektivitásra törekvő, számos – eddig mellőzött – körülményre tekintettel, évtizednyi munka után a széles nyilvánosság elé bocsássák e három kötetet. Határon belül, s határainkon túl. Számolni kellett és kell a szellemi, tudati hatással. Egyetértéssel és gánccsal.

A szerzői kollektíva bátran és nyugodt lelkiismerettel vállalkozhatott erre a munkára. A kötet főszerkesztője, s a szerkesztők mind-mind kiváló ismerői és szakemberei az általuk megírt korszaknak.

„*Erdély különleges figyelmet érdemel az egyetemes és regionális művelődéstörténet tanulmányozása szempontjából is, hiszen egyszerre*

példája a különálló fejlődésnek és a batárokon kívüli nemzeti kultúrákkal való szoros kapcsolatnak...” – írja az előszóban Köpeczi Béla. Megállapítva azt is, hogy „*Erdély történetét megírni nem könnyű dolog*”, hiszen – folytatja a gondolatot más helyen – „*a közép- és kelet-európai régióban a nemzeti államok kialakulása nemcsak a soknemzetiségű nagybatalmak ellenállásába ütközött, hanem a szövevényes etnikai viszonyokba is...*”

Ahány szempont, ahány nemzeti-ségi-uralmi érdek – annyiféle történeti beállítás, orientáló akarat, vádaskodás volt jellemző Erdély története megítélésében az elmúlt évszázadokban, nem szólva az utóbbi közel háromnegyed századról. Ismételjük: azért szellemi csúcsteljesítmény e három kötet, mert olyan tényeket tár az olvasó elé, olyan vitaalapot tesz az asztalra, amelyeket hosszú-hosszú idő óta különféle kormányok nem voltak képesek. Ebben áll *politikai ereje* ennek a kollektív munkának.

Éppen e tényt figyelembe véve, e sorok írójának őszintén be kell vallania, hogy elsősorban (az első elolvasásakor) a kezdetek, s az utolsó hetven-nyolcvan csztendő feltárása izgatta; ehhez még hozzá kell vennie a már idézett előszót, mint elvi kiindulási pontok sorát. Aztán újra el kellett olvasnia a három kötetet, mert *csak így* kaphatott összefüggő képet, amolyan folyamatrajzolatot egy országrésnyi terület – sok legendával, váddal,

dicsfényvel és megalázással övezett – történetéről. Ha az első kísérletnél megáll, csak bizonyos pilléreket kapott volna, s engedne a gyakran hamis tudat illúzióinak. Torz képet kapna.

Erdély történetét összefüggő egészben át kellett tanulmányoznia. Az írásbeliség előtti kortól máig. Tudományosan is, politikailag is. Mert ok és okozat így bomlik a maga teljességében. Az eddigi kutatások – mint *Bóna István* írja – nem tudtak „egyértelmű bizonyítékot szolgáltatni a daciai »római« lakosság számításba vehető továbbélésére. . .”

A népvándorlás korában Erdélyt germán törzsek lakták.

A továbbiakban három – időben talán távol eső – támpont kelti fel a figyelmet: olyan adatok, amelyeket bizonyítani kellett. Az egyik: „*A honfoglalás első állomása a ránk maradt legkorábbi magyar hagyomány és írásos forrás tanúsága szerint tehát Erdély volt. A honfoglalás további útja. . . kifelé vezetett az Alföld irányába. . .*” Nem kétséges, e megállapítás – bizonyos körökben – nagy vitát fog kiváltani. A további támpontok még inkább. „*A tatárjárás egyenes következménye volt a nagyméretű román bevándorlás. . .*”, vagyis az elnéptelenedett területeket – kedvezményekkel – be kellett népesíteni; eleinte csak a királyi birtokok adtak e betelepülésre – a románoknak – bátorítást. (Ők fizették a jellegzetesen juhásztorokodásra jellemző juhötvenedet.) Ez elsősorban – mint jeleztük – a királyi várbirtokokra, tehát a hegyi településre volt jellemző. Később már megjelentek a nagy adókedvezményrel bíró „szabad falvakban” (villa libera) is; sőt a vezetésbe is bevonták őket (kenézek) akik a 14. században már telepítési vállalkozók voltak (a várbirtoki kenéz jelentése tehát megváltozott). Ekkor már „*mezőgazdasági művelésre al-*

kalmás területeken falvakat alapítanak, s a »kenézi jog« (ius keneziale) egyértelművé vált a kiváltságos helyzetű »szabad falvak« örökíthető jogával”.

A harmadik támpont fogja talán a leghevesebb tiltakozást kiváltani. Elsősorban azért, mert túl későn (!), csak 1735-ben alkotja meg *Inochentie Micu-Klein* a dákoromán kontinuitás történeti koncepcióját: „*Mi Erdélynek legrégebbi, Traianus császár kora óta lakói vagyunk*”. Igen ám, de láttuk, hogy a tatárjárás után, az elnéptelenedett területeken milyen kiváltságokat kaptak, s Erdélyben – éppen ezért – nem nyomta őket olyan földesúri teher (adózás), mint a korabeli Havasföldön, vagy Moldvában.

Aligha tévedünk: ettől a ponttól kezdve indult, s máig tart az – enyhén szólva – ádáz vita.

Az aligha feltűnő, hogy a 16. és 17. század – ebből a szempontból – kevesebb vitaalapot szolgáltat. Ami vita létezik – az a magyar történészek között is fennáll egynemely kérdésben.

Viszont nagy megnyugvással olvashatjuk a kötetet oly szempontból: az egymás mellett élő népek-nemzetek hagyományteremtő kulturális alkotó munkája arányosan kap helyet, s bomlik ki az olvasó előtt az értékkeremtés. Ez pedig minden szerzőtől nagy körültekintést kívánt meg. Higgadt, megértő objektivitást. Számúzték a türelmetlenséget, a sovinizmust, a megalkuvást, a pillanatnyi érdekkiszolgálást – minden tekintetben. A tragikus mozzanatokat ők sem feledhették. Azt, hogy a haladás ügyét – *ugyanolyan intenzitással* – nem kapcsolták össze a józan *nemzetiségi politikával*; s ez többé nem csitulhatott el, csöndesebben-erősebben, de mindig intenzíven jelen volt a politikai életben. A józanul mérlegelő törekvéseket – hol innen, hol onnan – min-

dig sikerült elnémitani. A „jogos” érveket mindig megtalálták. E kötetek szerzői sem titkolják, sőt elemzik, hogy a tragédia abban (is) állott: a megbékélési szándék nem egy időben jelentkezett, s amint ez lenni szokott, mindig a gyűlölet harsogó hangja volt a domináns. Az erőszakos magyarosítás korszakában, 1867 után ugyan ki hallotta volna meg például *Ion Slavici* törekvéseit, aki megírta: „*Ha egy románnal találkozol – monda mindig anyám –, köszönj neki úgy, hogy »Buna ziua«, a magyarnak mondd »Jó napot«, a németnek pedig »Guten Tag«. Aztán kinek-kinek a maga dolga, hogyan fogadja. De te akkor is teljesítsd a kötelességedet másokkal szemben, ha azok nem teljesítik a magukét veled szemben...»* (*Ion Slavici: A világ, amelyben éltem. Kritérium. 1980. 9.*). – Szándékosan vettük ezt az idézetet, mert úgy látjuk, pontosan egészíti ki az *Erdély története* szerzőinek törekvéseit. Csak azt tudjuk írni: milyen jó lenne – átvitt értelemben is – az édesanyák szavát meghallgatni, s még inkább megfogadni. Mert mi lett a vége Slavici törekvéseinek is: végül is a váci fegyházban találta magát.

Vagy ki hallotta meg *Jósika Miklóst*, aki 1852-ben arról ír, hogy „*ne vádoljátok ezt a népet* (ti. a román). *Ama vérengző biénák, kik benne a szenvedélyt felköltötték, a császáriak: övék a felelősség!*” Ki akarta ezt meghallani és tudomásul venni, miként azt, hogy – előre-ugorva a történelemben – mi volt a célja Erdély 1940-es kettévágásának? *Groza Péter* érvelését ugyan ki hallotta meg, ki méltányolta, amikor azt mondta, hogy „*mind-egyik fél boltesttel a karjában ment baza...*” Így tanít a történelem, sőt a történelmi analógia is. Így tanít Erdély történetének három kötete.

A korabeli magyar kormányok nem vették komolyan a figyelmeztetést, nem hallották meg (mert nem akarták) a történclem szavát. Pedig az már harsogva kiáltotta a tényeket például a *Tribuna* lapjain: „*Nem vizsgáljuk most, vajon megalapozott-e vagy sem a románok elégedetlensége: elegendő, hogy ez letagadhatatlanul létezik...*” Nem sokkal később még fenyegetőbbé vált a figyelmeztetés: „*...Ha a magyar államban a román etnikum megerősítése nem lehetséges... akkor nem marad részünkre más szabadulás, mint egy ilyen magyar állam felszámolása...*” S ez bekövetkezett? Igen, be: 1918. december 1-én. Ehhez képest szánalmas és magára hagyott vállalkozás lehetett csupán – a század első évtizedében – *Tisza István* igyekezete, hogy megegyezzen a románokkal, s helyzetén semmit sem javított, hogy „a balázsfalli *Unirea* egyenesen Deákhoz hasonlította őt”.

Mit segített már a helyzetben *Jászi Oszkár* – nem is segíthetett! –, amikor 1921-ben tárgyalni próbált, a vesztes pozíciójából, Aradon a Román Nemzeti Komité tagjaival. Ugyan mit érhetett el – nem önhibájából elrontott nemzetiségi-politikai évtizedek (!) után – *Goldis Lászlónál, Pop-Csicsó Istvánnál, s főként Maniu Gyulánál*? Semmit. Akkor és akkorra már minden elvégeztetett.

S mit ért *Bánffy Miklós* törekvése a húszas években? Mit *Balogh Edgárék, Gaál Gáborék, Kovács Katona Jenőék* törekvése? Legfeljebb *Octavia Goga* és *Avarescu* rokonszenvét (*Bánffy*), az elnémitást (*Gaal Gábor, Balogh Edgár*), vagy a Gestapo-halált (*Kovács Katona Jenő*).

A történelmet nemcsak csinálni, de tanulni is kell. *Erdély története* erre tanít. Még az olyan szűkre szabott fejezet is, mint az 1920 utá-

ni Románia története, mely a magyarországi közvéleményt olyannyira és oly közelről érdekli és érinti. Köpeczi Béla nagyon helyesen tette, amikor csak arra a meggyőződésére hallgatott, hogy ez az utolsó fejezet legyen *Kitekintés*, amolyan vázlat. Szenvedélymentes igazmondás. A forrásanyagok sincsenek feltárva. Itt és ebben még sok a tennivaló, a közös tennivaló. Igaz, azt meg kellett írnia, s meg is kell hallani, hogy a Román Királyságban „*a román nyelv uralkodóvá tételét minden eszközzel szorgalmazták. A hely- és utcaneveket a magyar többségű helyeken sem lehetett magyarul kiírni, sőt időnként a magyar nyelvű publikációkban sem. . . A bíróságokon 1921-től románul tárgyalták az ügyeket. . .*”

Az 1940–44. közötti események – innen is, onnan is – bizonyára közismertebbek. De a higgadt szemléletmód ez időszakra sem árt.

1946-ban – az Egyesült Nemzetek Chartájához csatlakozva – a hivatalos demokratikus Románia nyilvánította, hogy „*a fennhatósága alá tartozó minden személy részére faji, etnikai származás és megkülön-*

böztetés nélkül biztosítja az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok teljes és általános alkalmazását. . .” hozzátéve ehhez, hogy „*Románia semmiféle belső nyomásra vagy külső beavatkozásra nem vár, hogy garantálja a területén lakó kisebbségi nemzetiségek számára a tökéletes szabadság rendszerét. . .*”

Köpeczi Béla számos statisztikai táblázattal mutatja be a mai Románia életét és fejlődését. Nem elhanyagolandó tény: minden adatát román forrásból veszi. Így találja hitelesnek és továbbadhatónak.

Visszatérő gondolata, tudósi és politikusi óhaja: e három kötet legyen indítéka annak, hogy a további kutatások már közősek legyenek, amelyben román, szász és magyar kutatók együttesen tárják fel az újabb, Erdélyre vonatkozó forrásokat. Ez lenne – szerinte is – a reális, objektív. Ez igazolná – mint ő mondotta –, hogy *Erdély története* a magyar történetírás *nagy próbatétele*. Szerintünk: igazi szellemi csúcsteljesítménye. (Akadémiai Kiadó.)

KOVÁCS GYŐZŐ

The large vessel is a traditional
type of water filter used in
the region of the Mediterranean
Sea.

The smaller vessel is a traditional
type of water filter used in
the region of the Mediterranean
Sea.